

Sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari

Sattikulova Gulnora Axmadxonovna

Andijon davlat texnika instituti

Iqtisodiyot kafedrasida katta o'qituvchisi,

email: sattikulova_g@mail.ru (+998)934250002)

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada sanoat ishlab chiqarishini tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslari, uning samaradorligini belgilovchi asosiy omillar hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishdagi ahamiyati tadqiq etilgan. Sanoat ishlab chiqarishini tashkil etishda mehnat resurslari salohiyati, hududiy joylashuv, moddiy-texnika bazasi, ishlab chiqarish quvvatlari, texnologik rivojlanish, boshqaruv tizimi va infratuzilma omillarining o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Shuningdek, sanoat ishlab chiqarishini tashkil etish va hududiy ixtisoslashuv masalalari bo'yicha mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy yondashuvlari tahlil qilingan. Kichik sanoat zonalarining investitsiyalarni jalb etish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, resurslardan oqilona foydalanish va eksport salohiyatini oshirishdagi o'rni asoslangan. Tadqiqot natijasida sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, mehnat salohiyatidan samarali foydalanish va zamonaviy boshqaruv tamoyillarini qo'llashning ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar:

sanoat ishlab chiqarishi, ishlab chiqarishni tashkil etish, ilmiy-nazariy asoslar, ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat resurslari, hududiy ixtisoslashuv, kichik sanoat zonalar, ishlab chiqarish quvvati, innovatsion texnologiyalar, resurslardan samarali foydalanish, sanoatni modernizatsiyalash, raqobatbardoshlik, eksport salohiyati.

Научно-теоретические основы организации промышленного производства

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются научно-теоретические основы организации промышленного производства, основные факторы, определяющие его эффективность, и значение промышленности в повышении конкурентоспособности национальной экономики. Раскрывается взаимосвязь трудового потенциала, территориального размещения, материально-технической базы, производственных мощностей, технологического развития, системы управления и инфраструктурного обеспечения в процессе организации промышленного производства. Проведен анализ научных подходов отечественных и зарубежных ученых к вопросам организации производства и территориальной специализации промышленности. Обоснована роль малых промышленных зон в привлечении инвестиций, модернизации производства, рациональном использовании ресурсов и повышении экспортного потенциала. По результатам исследования раскрыто значение внедрения инновационных технологий, оптимизации производственных процессов, эффективного использования трудового потенциала и применения современных принципов управления для повышения эффективности промышленного производства.

Ключевые слова:

промышленное производство, организация производства, научно-теоретические основы, эффективность производства, трудовые ресурсы, территориальная специализация, малые промышленные зоны, производственные мощности, инновационные технологии, эффективное использование ресурсов, модернизация

промышленности,
конкурентоспособност
ь, экспортный
потенциал.

Scientific and theoretical foundations of industrial production organization

ABSTRACT

This article examines the scientific and theoretical foundations of industrial production organization, the key factors determining its efficiency, and its role in enhancing the competitiveness of the national economy. It explores the interrelationship between labor potential, territorial location, material and technical resources, production capacity, technological development, management systems, and infrastructure in the organization of industrial production. The study analyzes the scientific approaches of domestic and foreign scholars to industrial production organization and regional specialization. It also substantiates the role of small industrial zones in attracting investment, modernizing production, ensuring the rational use of resources, and enhancing export potential. The findings highlight the importance of introducing innovative technologies, optimizing production processes, making effective use of labor potential, and applying modern management principles to improve industrial production efficiency.

Keywords:

industrial production, production organization, scientific and theoretical foundations, production efficiency, labor resources, regional specialization, small industrial zones, production capacity, innovative technologies, efficient resource utilization, industrial modernization, competitiveness, export potential.

KIRISH. Bugungi globallashuv va raqobat kuchaygan iqtisodiy sharoitda sanoat ishlab chiqarishini samarali tashkil etish mamlakatlar iqtisodiy barqarorligi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Sanoat ishlab chiqarishi nafaqat yalpi ichki mahsulot hajmining o'sishiga, balki ish o'rinlarini yaratish, mehnat unumdorligini oshirish va mahalliy resurslardan samarali foydalanishga ham xizmat qiladi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan sanoatni modernizatsiyalash, import o'rnini bosuvchi va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirishga qaratilgan iqtisodiy siyosat, ishlab chiqarishni zamonaviy tamoyillar asosida tashkil etishning ilmiy-nazariy asoslarini yanada chuqur o'rganish zarurligini taqozo etmoqda. Bu jarayonda sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishga doir nazariy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish, ularni milliy shart-sharoitlarga moslashtirish va zamonaviy boshqaruv modellari bilan boyitish muhim ahamiyat kasb etadi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, mavjud ishlab chiqarish salohiyatidan oqilona va samarali foydalanish iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Sanoat sohalarining barqaror rivojlanishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirib, yangi ish o'rinlari yaratilishiga xizmat qiladi hamda aholining daromadlari va yashash sharoitlari yaxshilanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mamlakatimizda ham sanoat tarmoqlarini rivojlantirishda resurs salohiyati yuqori, shu jumladan mehnat resurslari zich joylashgan hududlarning imkoniyatlaridan samarali foydalanishga qaratilgan ilmiy jihatdan asoslangan yondashuvlarni amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mehnat resurslarining yuqori darajada jamlanganligi sanoat ishlab chiqarishini joylashtirish va kengaytirish uchun qulay shart-sharoit yaratib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuvlar innovatsion rivojlanish jarayonlarini jadallashtirish, raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda mamlakatning eksport salohiyatini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining izchil oshib borishi natijasida ichki bozorda iste'molchilar ehtiyojlarini qondirish darajasi sezilarli darajada yaxshilandi. Shu bilan birga, milliy sanoat korxonalari tomonidan ishlab chiqarilayotgan raqobatbardosh mahsulotlar nafaqat ichki bozorda, balki tashqi bozorlarda ham o'z o'rnini mustahkamlab bormoqda. Hususan, milliy statistika qo'mitasining dastlabki ma'lumotlariga ko'ra, 2025 yilda O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi 81,2 mlrd AQSH dollarini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich o'tgan yilning mos davriga nisbatan 13,9 mlrd AQSH dollariga yoki 20,7 foizga oshgan. O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi hajmida: eksport – 33,8 mlrd (+24 %) va import – 47,4 mlrd (+18,5 %) AQSH dollarini tashkil etdi. O'zbekiston jahonning 210 mamlakati bilan savdo aloqalarini amalga oshirib kelmoqda. O'zbekiston tashqi savdo aylanmasining yuqori ulushi Xitoy (21,2 %), Rossiya (16,0 %), Qozog'iston (6,1 %), Turkiya (3,7 %) va Koreya Respublikasi (2,1 %) hissasiga to'g'ri keldi [1].

Demak, so'nggi yillarda mamlakat sanoat tarmog'i barqaror rivojlanish yo'nalishida davom etmoqda. Milliy statistika qo'mitasining dastlabki ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2025 yilda 1,1 kvadrillion so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilgan. 2026 yil 1 yanvar holatiga respublikamizda 59,8 mingta sanoat korxonalari faoliyat yuritmoqda. Bu holat mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash siyosati bilan chambarchas bog'liqdir. Sanoat ishlab chiqarishni to'g'ri tashkil etish va mahsulotlar diversifikatsiyasi asosida to'qimachilik, oziq-ovqat mahsulotlari va kimyo sanoati mahsulotlarining iqtisodiyotdagi ulushi ortib bormoqda. Bu esa ishlab chiqarishning texnologik yangilanishi, mahsulot sifati va xalqaro talablar darajasida ishlab chiqarish imkoniyatlarining kengayganini ifodalaydi. To'qimachilik sanoati mamlakat iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biriga aylanib, eksport salohiyatining muhim qismi sifatida o'sib bormoqda. Ushbu jarayon investitsion faollikning kuchaygani, innovatsion texnologiyalarni joriy etilgani va mehnat salohiyatidan foydalanishdagi ijobiy tendensiya bilan izohlanadi. Umuman olganda, so'nggi yillardagi iqtisodiy o'zgarishlar O'zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalari yanada faollashganini, milliy ishlab chiqarishning raqobatbardoshligi oshganini hamda mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sish tendensiyasini saqlab qolayotganini ko'rsatadi. Bu esa sohadagi ichki zaxiralardan samarali foydalanish, jumladan mehnat resurslari zich joylashgan hududlarning iqtisodiy salohiyatini to'liq ishga solish, resurslar taqsimotini optimallashtirish hamda ishlab chiqarish jarayonlariga innovatsion yechimlarni joriy etishni taqozo etadi. Buning uchun, birinchi navbatda, sanoat tarmoqlarining iqtisodiy holatini kompleks baholash, ishlab chiqarishni tashkil etishni takomillashtirish hamda mehnat resurslari zich joylashgan hududlarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ichki va tashqi bozorlarda, jumladan eksport yo'nalishlarida sanoat mahsulotlariga bo'lgan talabni chuqur va tizimli tadqiq etish zarur hisoblanadi.

Ushbu maqsadlarning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi sanoat tarmoqlarida tarkibiy modernizatsiyani chuqurlashtirish, ishlab chiqarish quvvatlaridan samarali foydalanish hamda iqtisodiyotning mehnat bozoriga ta'sir doirasini kengaytirish imkonini beradi. Natijada, sanoatning barqaror rivojlanishi nafaqat iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri sifatida, balki aholi bandligini oshirish, daromadlar darajasini yuksaltirish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, qayta ishlovchi sanoatning rivojlanishi iqtisodiyotda multiplikativ ta'sir ko'rsatib, yangi ishlab chiqarish aloqalarini shakllantiradi va tarmoqlararo integratsiya jarayonlarini jadallashtiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI Mazkur jarayonlarni ilmiy-nazariy jihatdan chuqur o'rganish uchun mehnat resurslari zich joylashgan hududlarda sanoat ishlab chiqarishni joylashtirish, ishlab chiqarishni tashkil etish va sanoat salohiyatini aniq baholash va undan oqilona foydalanishni talab etadi. Mazkur yo'nalishda ilmiy adabiyotlarda sanoat ishlab chiqarishni joylashtirish natijaviyligini belgilaydigan omillar, jumladan mehnat resurslari ta'minlanganligi, ishlab chiqarish quvvatlari, texnologik daraja va bozor muhiti ta'sirini tahlil qilishga qaratilgan turli tadqiqotlar mavjud. Shu bilan birga, mehnat resurslarining yuqori darajada jamlanganligi sanoat ishlab chiqarishini joylashtirish, ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish va boshqarishda o'ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi. Biroq mavjud tadqiqotlarda ushbu hududiy omillarni hisobga olgan holda

sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyatini kompleks baholash bo'yicha yagona ilmiy yondashuvning shakllanmaganligi, mazkur masala bo'yicha baholash metodologiyasini takomillashtirishni dolzarb vazifa hisoblanadi.

G.M.Davlyatova, O.N.To'ychieva, A.A.Salimovlar o'z tadqiqotlarida ishlab chiqarishni tashkil etish masalalari tizimli, kompleks va strategik yondashuv asosida yoritgan bo'lib, ular asosan korxona, tarmoq va milliy iqtisodiyot darajasidagi, ya'ni makro darajada ishlab chiqarishni tashkil etishning sanoat tarmog'i rivojlangishiga ta'sirini baholaganlar [2]. Ular sanoatda ishlab chiqarishni tashkil etishning asosiy jihatlari, ya'ni ishlab chiqarish jarayonlarini muvofiqlashtirish, resurslardan oqilona foydalanish, boshqaruv qarorlarini samarali qabul qilish hamda ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlash mexanizmlarini tadqiq qilganlar.

M.A.Niyazov sanoat ishlab chiqarishni xuduiy xususiyatlarini inobatga olgan holda ixtisoslashtirishga alohida e'tibor qaratgan va mamlakat va uning hududlarida mintaqaviy sanoat ishlab chiqarishini ixtisoslashtirishning ilmiy-nazariy asoslari va tamoyillarini tadqiq qilgan. Tadqiqot sanoat ishlab chiqarishining mintaqaviy salohiyatini aniqlash, nuqtali va mintaqaviy ixtisoslashtirish orqali resurslardan samarali foydalanish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish zanjirini to'liq o'zlashtirish masalalarini qamrab olgan [3]. Muallif sanoat ishlab chiqarishini ixtisoslashtirishning zamonaviy tendensiyalari va ularni hududlar sanoat ishlab chiqarishining xususiyatlari, mavjud muammolar va davlat dasturlari samaradorligini oshirish yo'nalishlari aniqlangan. Muallif O'zbekiston hududlarida sanoat ishlab chiqarishni ixtisoslashtirishning mintaqaviy xususiyatlari kompleks tarzda tizimlari va mintaqaviy sanoat ishlab chiqarishining samaradorligini oshirish orqali hududlar iqtisodiy barqarorligini ta'minlash mexanizmlari yetarlicha o'rganilmagan.

M.A.Abdurahmanova ishlab chiqarish faoliyatini samarali integratsiya qilish orqali ishlab chiqarishni tashkil etishga alohida e'tibor qaratgan. Tadqiqotda zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish, resurslardan oqilona foydalanish va innovatsion rivojlanishni rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, ishlab chiqarish quvvatlarini samarali joylashtirish, hududiy ixtisoslashuv va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash, milliy innovatsion tizimning barqarorligini mustahkamlash asosiy masala ekanligi o'rganilgan [4]. Muallif ishlab chiqarish faoliyatini samarali integratsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish quvvatlarini optimallashtirish va iqtisodiy samaradorlikni oshirishga qaratilgan. Ilmiy ishda hududiy ixtisoslashuv, resurslardan oqilona foydalanish va iqtisodiy diversifikatsiyani ta'minlash masalalarini o'rganadi. Shuningdek, natijalar innovatsion rivojlanish va ilmiy-texnik taraqqiyotning milliy iqtisodiyotga ta'siri tahlil qilinadi hamda mahalliy va global tajribalarga asoslangan. Shu bilan birga, resurslar cheklangan sharoitda ishlab chiqarishni joylashtirish va ixtisoslashuvni optimallashtirish, hududiy ishlab chiqarish quvvatlarini samarali tashkil etishning amaliy yechimlari yetarlicha o'rganilmagan. Innovatsion texnologiyalarni milliy ishlab chiqarish tizimiga integratsiya qilishdagi iqtisodiy va moliyaviy xatarlar, xalqaro hamkorlik va investitsiya jalb etishning ishlab chiqarishga samarali ta'siri ham kompleks tarzda tahlil qilinmagan.

Y.M. Korotkov ishlab chiqarishni tashkil etish masalalari boshqaruv nuqtai nazaridan ko'rib chiqilib, unda ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish korxona faoliyati samaradorligini ta'minlovchi asosiy shart sifatida asoslangan. Muallif ishlab chiqarishni tashkil etishda resurslar o'zaro mutanosibligi, ularning maqsadli taqsimlanishi va ishlab chiqarish jarayonlarining muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirilishiga alohida e'tibor qaratgan [5]. Tadqiqotda ishlab chiqarishni tashkil etishda strategik va operativ boshqaruv o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish hamda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish muhimligi asoslangan. Biroq mazkur tadqiqotda sanoatda ishlab chiqarish resurslaridan foydalanish samaradorligini iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholash mexanizmlari, resurslar samaradorligining hududiy va tarmoq kesimidagi farqlari, shuningdek, innovatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etish sharoitida ishlab chiqarishni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari to'la o'rganilmagan.

O.S. Vixanskiy va A.I. Naumovlar "tadqiqotlarida ishlab chiqarishni tashkil etishni asosiy jihati sifatida mehnat vaqtini to'g'ri tashkil etish, xodimlarni rag'batlantirish mexanizmlarini joriy qilish hamda kadrlar salohiyatidan to'liq foydalanish muhim omillar sifatida asoslab berilgan" [6].

Ular mehnatni tashkil etishning boshqaruv samaradorligiga ta'siri, moddiy va nomoddiy rag'batlantirish usullarining mehnat unumdorligini oshirishdagi roli, shuningdek, malaka oshirish dasturlarining inson kapitali sifatini yaxshilash orqali ishlab chiqarish natijalariga ijobiy ta'siri va xodimlarning kasbiy rivojlanishi va doimiy o'qitish tizimi korxona samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ta'kidlaganlar. Mazkur tadqiqotlarda sanoat korxonalarida mehnatni tashkil etish va rag'batlantirish tizimlarining tarmoq va hududiy xususiyatlari, kadrlar salohiyatidan foydalanish samaradorligiga ta'siri va raqamli iqtisodiyot sharoitida masofaviy mehnat, avtomatlashtirish va sun'iy intellekt texnologiyalarining mehnat unumdorligiga ta'siri keltirilmagan.

A.G. Granberg tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish asosida resurslarning sarfini real vaqt rejimida monitoring qilish, xatolik bor nuqtalarni aniqlash va ishlab chiqarish quvvatlarini mavjud yuklama darajasiga qarab qayta taqsimlash imkoniyatlarini oshirish korxonaning ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada yaxshilash, ishlab chiqarish sikllarini optimallashtirish va moliyaviy hamda iqtisodiy natijalarni maksimal darajada oshirishda muhim ahamiyatga ega [7]. Muallif raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirish vositalari orqali ishlab chiqarish jarayonini samarali boshqarish mexanizmlari va resurslardan samarali foydalanish va ishlab chiqarish siklini optimallashtirish usullarini yaxshilashga alohida e'tibor qaratgan, lekin tadqiqot ishida raqamlashtirish jarayonida inson faktori va kadrlar tayyorgarligining ta'siri va sanoat korxonalarida zamonaviy raqamlashtirish texnologiyalarini joriy etishning moliyaviy barqarorligi va investitsion samaradorlikka ta'siri baholanmagan.

G'.A.Nabiyev sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishga raqamli transformatsiya, autorsing, innovatsion faoliyat, sanoat klasterlari, eksport salohiyati va "yashil sanoat" konsepsiyasining ta'siri kompleks tarzda tahlil qilgan va sanoat tarmoqlarida texnologik modernizatsiya, intellektual kapitalni rivojlantirish va ekologik standartlarga muvofiq ishlab chiqarishni tashkil etishning strategik ahamiyati aniqlangan. Shu bilan birga, tadqiqotda sanoat subyektlari o'rtasida integratsiya, innovatsion mahsulotlar hajmi va eksport yo'nalishi bilan bog'liq samaradorlik ko'rsatkichlari ham kompleks tahlil qilingan [8]. Tadqiqotda sanoat tarmoqlarining mintaqaviy iqtisodiy o'sishdagi rolini ko'p omilli iqtisodiy-modellashtirish asosida baholaganlar. Kapital, mehnat, innovatsiya va raqamlashtirish omillarining sanoat ishlab chiqarishni joylashtirishga ta'sirini statistik jihatdan asoslab berilgan. Xususan, klasterlashuv va autorsing mexanizmlaridan foydalanish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish va raqobatbardoshlikni oshirish bo'yicha aniq ilmiy-amaliy xulosalar berilgan. Shu bilan birga, tadqiqotda sanoat tarmoqlarining samaradorligini vaqt qatorlari asosida dinamik prognozlash va kichik va o'rta sanoat subektlarining klasterlar doirasidagi o'zaro integratsiya darajasi yetarlicha tahlil qilinmagan.

M.A. Saidov sanoatda ishlab chiqarishni tashkil etishning ilmiy asoslari o'rgangan bo'lib, resurslardan oqilona foydalanishning asosiy shartlaridan biri — ishchi kuchi, texnologiya va moliyaviy resurslarni bir-biriga mutanosib taqsimlash zarurligini ta'kidlagan. Shuningdek, muallif logistika tizimini takomillashtirish orqali resurslarni tejamkorlik bilan boshqarish imkoniyatlarini tahlil qilgan, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va sarf-xarajatlarni optimallashtirish asoslari ekanligini asoslagan [9]. Tadqiqotda logistika tizimini takomillashtirishning tarmoq va hududiy xususiyatlari va kadrlar salohiyatini oshirish hamda logistika tizimini raqamlashtirishning amaliy jihatlari o'rganilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI Demak, sanoat korxonalarida ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etishda resurslarni mutanosib taqsimlash va logistika tizimini takomillashtirish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari yuqori. Bu esa ishlab chiqarish sikllarini qisqartirish, ishchi kuchidan va moddiy resurslardan samarali foydalanish hamda moliyaviy xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirishni joriy qilish orqali resurslardan foydalanish samaradorligini real vaqt rejimida monitoring qilish, va ishlab chiqarish quvvatidan foydalanishni yaxshilash imkoniyati ham oshiriladi. Natijada, korxonada ishlab chiqarish jarayonlari integral va kompleks tarzda boshqariladi, bu esa mahsulot sifatini yaxshilash, ishlab chiqarish quvvatlarini to'liq va

samarali ishlatish hamda korxonaning iqtisodiy va raqobatbardosh potensialini maksimal darajada oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, kadrlar salohiyatidan to'liq foydalanish, malaka oshirish dasturlarini samarali joriy qilish va xodimlarni rag'batlantirish mexanizmlari ishlab chiqarish samaradorligini yanada yuqori darajaga ko'tarish imkonini beradi.

M.X.Savriyeva sanoat korxonalari faoliyatini tashkil etishda yirik korxonalarning ahamiyati o'rganilgan bo'lib, raqamli transformatsiya, Fintech, blokcheyn va ERP tizimlarini joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkoniyatlari asoslangan [10]. Shuningdek, tadqiqot yirik sanoat korxonalarining mahalliy budjetga tushumlari, o'rtacha ish haqi, investitsiyalar hajmi va ekologik barqarorlikka qo'shayotgan hissasini tahlil qiladi, bu esa viloyat iqtisodiy rivojlanishining asosiy omili ekanligi asoslangan. Tadqiqot yirik sanoat korxonalarining moliyaviy, texnologik va innovatsion transformatsiyasini mintaqaviy iqtisodiyotdagi o'sish bilan bog'lab, hududiy barqaror iqtisodiy rivojlanishning empirik asoslarini yaratadi. Bu yondashuvda ishlab chiqarish samaradorligi ko'rsatkichlarini oshirish mexanizmlarini ilmiy asoslash, raqamli texnologiyalar va yashil iqtisodiyot konsepsiyasini hududiy sanoat rivojlanishida qo'llashni va yirik korxonalar orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashni muhim omil sifatida keltirilgan. Shu bilan birga, yirik sanoat korxonalarining raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot konsepsiyasini uzoq muddatli moliyaviy samaradorligi va sanoat klasterlari va integratsiya darajasining hududiy ishlab chiqarish samaradorligi va eksport salohiyatiga ta'sirini baholash muhim hisoblanadi.

Shuningdek sanoat ishlab chiqarishni samarali tashkil etishda kichik sanoat zonalarining ahamiyati yuqori bo'lib, ular mehnat quvvati va malaka talabiga mos infratuzilma yaratish, ishchi resurslarini markazlashtirilgan holda jalb qilish va ulardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

Jahon iqtisodiy amaliyoti va ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kichik sanoat zonolari sanoat ishlab chiqarishni samarali tashkil etish, investitsiya faolligini oshirish hamda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunday zonalar maxsus iqtisodiy va huquqiy rejimga ega bo'lgan, aniq chegaralangan hududlarda joylashib, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgani bilan tavsiflanadi.

Xalqaro tashkilotlar va yetakchi iqtisodchi olimlarning yondashuvlariga ko'ra, kichik sanoat zonolari davlat tomonidan maqsadli ravishda shakllantiriladigan hududlar bo'lib, ularda investitsiya muhitini yaxshilash, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish va iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qiladi. BMT Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD) ta'rifida kichik iqtisodiy zonalar ma'lum sohalarda ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni rivojlantirishga qaratilgan, cheklangan geografik hududlarda joylashgan va maxsus iqtisodiy tartibotlarga ega maydonlar sifatida tavsiflanadi [11]. Bu yondashuvda zonalarining asosiy vazifasi hududiy ixtisoslashuv va ishlab chiqarish konsentratsiyasini ta'minlash ekani alohida ta'kidlangan.

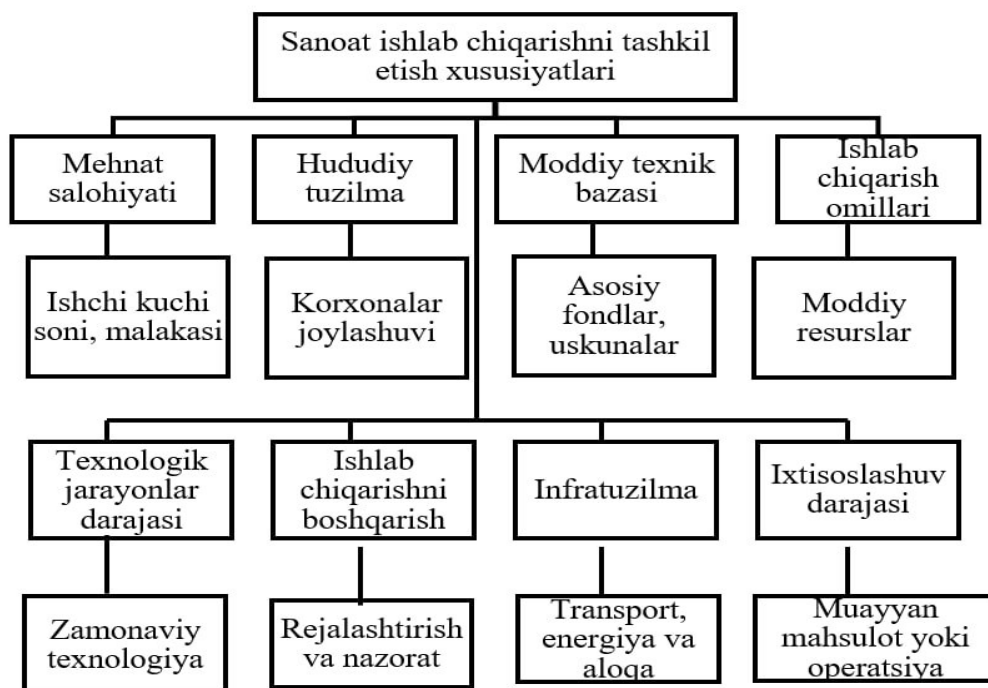
Tomas Farole ham ishlab chiqarishni tashkil etishda kichik sanoat zonolari ahamiyatini baholab, davlatning maqsadli iqtisodiy siyosati vositasi sifatida talqin etiladi. U kichik iqtisodiy zonalarining hukumat tomonidan maxsus tarzda tashkil etilishiga, ular orqali muayyan iqtisodiy faoliyat turlarini rag'batlantirishga qaratilgan qoidalar va imtiyozlar tizimini joriy etishga qaratilganligini ta'kidlagan [12]. Tadqiqotda soliq, bojxona va ma'muriy yengilliklar sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishda investitsiya muhitini yaxshilash, xususiy sektor faolligini oshirish va yangi ishlab chiqarish quvvatlarini shakllantirishdagi roli keltirilgan.

P.Brenton, G.Isik kichik sanoat zonalarini investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy faoliyatni diversifikatsiya qilishga xizmat qiluvchi aniq chegaralangan hududiy tuzilmalar sifatida ko'rib chiqqanlar [13]. Mualliflar zonalarining asosiy ustunligi sifatida ularda maxsus qonunchilik va siyosiy rejimning mavjudligini ta'kidlaydilar. Bu investorlar uchun barqaror va prognoz qilinadigan ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqotlarida kichik iqtisodiy zonalar doirasida sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishning ichki mexanizmi, ya'ni korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya aloqalari, ishlab chiqarish jarayonlarining integratsiyasi va resurslardan foydalanish samaradorligini aniq iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholash masalalari yetarlicha ochib berilmagan.

T. Yusupov kichik sanoat zonalarining respublika miqyosida sanoat siyosatini amalga oshirishga xizmat qiluvchi maxsus hududiy tuzilmalar sifatida talqin etgan. Muallif kichik iqtisodiy zonalarining mohiyatini maxsus iqtisodiy, moliyaviy va ma'muriy shart-sharoitlar yaratish orqali innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan institutsional mexanizm sifatida asoslab bergan [14]. Tadqiqotda kichik zonalarini milliy sanoatni modernizatsiya qilish va eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni rag'batlantirishdagi ahamiyati yuqoridligi asoslangan bo'lib, kichik sanoat zonolari doirasida yaratilgan maxsus iqtisodiy va moliyaviy rejimlar sanoat korxonalari uchun investitsiya jozibadorligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni jalb etish va ishlab chiqarish samaradorligini yuksaltirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslangan. Shu bilan birga, kichik sanoat zonolari doirasida sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishning amaliy mexanizmlari, xususan, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, resurslardan foydalanish samaradorligini aniq iqtisodiy ko'rsatkichlar asosida baholash masalalari yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan.

M. Xolboyev va M. Narzullayevlar kichik iqtisodiy zonalar alohida iqtisodiy va huquqiy maqomga ega bo'lgan maxsus hududlar sifatida talqin etganlar [15]. Mualliflar kichik sanoat hududlarini tashkil etishning asosiy xususiyati sifatida investorlar uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish va hududiy iqtisodiy o'sishni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratganlar. Tadqiqotda kichik iqtisodiy zonalarini investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy faoliyatni faollashtirishga qaratilgan institutsional mexanizm sifatida asoslab berilgan va sanoat zonalarining sanoat ishlab chiqarishni tashkil etishda huquqiy barqarorlik va investitsiyaviy ishonchni ta'minlashdagi rolini keltirganlar. Lekin tadqiqotda kichik iqtisodiy zonalar doirasida sanoat ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish, korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya aloqalari va ishlab chiqarish samaradorligining aniq iqtisodiy ko'rsatkichlar orqali baholanishi yetarlicha yoritilmagan. Shuningdek, zonalarining ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish, logistika xarajatlarini optimallashtirish va mehnat unumdorligiga ta'siri chuqur o'rganilmagan.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA. Demak sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil etishni asosiy xususiyatlarini quydagicha turkumlashimiz mumkin (1-rasm).

1-rasm. Sanoat ishlab chiqarishni tashkil etish xususiyatlari.

Sanoat ishlab chiqarishni samarali tashkil etish uchun mehnat salohiyati, hududiy tuzilma, moddiy-texnika bazasi, ishlab chiqarish quvvati, texnologik jarayonlar darajasi, ishlab chiqarishni

boshqarish, infratuzilma bilan ta'minlanganlik, ixtisoslashuv darajasi hamda ekologik va ijtimoiy omillarni o'zaro uyg'un holda rivojlantirish va muvofiqlashtirish zarur.

Mehnat salohiyati ishchi kuchining soni, malakasi va kasbiy tayyorgarligi bilan belgilanib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Hududiy tuzilma korxonalarning oqilona joylashuvini ta'minlab, transport xarajatlarini kamaytiradi va resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Moddiy-texnika bazasining mustahkamligi zamonaviy uskunarlar va asosiy fondlar bilan ta'minlanganlik darajasini ifodalab, ishlab chiqarish barqarorligini ta'minlaydi.

Ishlab chiqarish quvvati korxonaning belgilangan vaqtda ishlab chiqara oladigan mahsulot hajmini belgilasa, texnologik jarayonlar darajasi qo'llanilayotgan texnologiyalarning zamonaviyligi va innovatsionligini aks ettiradi. Ishlab chiqarishni boshqarish tizimi rejalashtirish, tashkil etish va nazorat jarayonlarining samarali amalga oshirilishiga xizmat qiladi. Infratuzilma bilan ta'minlanganlik transport, energetika va aloqa tizimlarining rivojlanganlik darajasini ifodalab, ishlab chiqarish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. Ixtisoslashuv darajasi mehnat unumdorligini oshirish va mahsulot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Ekologik va ijtimoiy omillarni hisobga olish esa atrof-muhit muhofazasi, mehnat sharoitlarini yaxshilash hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu xususiyatlarning uyg'un holda rivojlanishi sanoat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot tannarxini passaytirish va korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Demak sanoat ishlab chiqarishni samarali tashkil etish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, mehnat resurslari zich joylashgan hududlarda ishlab chiqarishni joylashtirish va zamonaviy boshqaruv tamoyillarini tatbiq etish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Sanoatning modernizatsiyasi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va resurslardan oqilona foydalanish eksport salohiyatini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston milliy statistika qo'mitasining ma'lumotlari. stat.uz
2. G.M.Davlyatova, O.N. To'ychiyeva, A.A.Salimov "Sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil etish" Darslik. Farg'ona-2020 y.
3. M.A.Niyazov O'zbekistonda sanoat ishlab chiqarishini ixtisoslashtirishning mintaqaviy xususiyatlari 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati Toshkent – 2025 y.
4. M.A.Abdurahmanova O'zbekiston milliy iqtisodiyoti transformatsiyasi sharoitida ilmiy-ishlab chiqarish sohasini rivojlantirish 08.00.02 – Makroiqtisodiyot Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati Toshkent – 2025-y.
5. Коротков Е.М. Управление производственными ресурсами предприятий // ИНФРА-М. – 2019 г. №5. Стр 112.
6. Виханский О.С., Наумов А.И. Менеджмент (6-е изд.) // Юрайт. – 2020. – №2. – Стр 56–61.
7. Гранберг А.Г. Инновационная экономика и цифровая трансформация промышленности // Наука. – 2021. – №1. – С. 19–25.
8. F.A.Nabiyev "Mintaqa iqtisodiyotini baqaror rivojlantirishda sanoat salohiyati samaradorligini oshirish metodologiyasi (Qashqadaryo viloyati misolida)" 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi AVTOREFERATI Urganch – 2025-yil 12-13 betlap
9. Saidov M.A. Sanoat korxonalarida resurs tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etish // Toshkent moliya instituti ilmiy xabarlari. – 2021. – №2(66). – B. 33–38.
10. M.X.Savriyeva Navoiy viloyati iqtisodiyotini rivojlantirishda yirik sanoat korxonalarning o'rnini baholash 08.00.12 - Mintaqaviy iqtisodiyot iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi AVTOREFERATI Urganch – 2025yil 14-bet.
11. UNCTAD. (2024). World Investment Report 2024: Special Economic Zones. United Nations Conference on Trade and Development.

- 12 Farole, T. (2011). Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experience. Washington, DC: World Bank
- 13 Brenton, P., & Isik, G. (2012). De-Fragmenting Africa: Deepening Regional Trade Integration in Goods and Services. Washington, DC: World Bank.
- 14 Юсупов, Т. (2019). Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида кичик иқтисодий зоналарнинг ривожланиш хусусиятлари. Тошкент: “Iqtisodiyot” нашриёти.
- 15 Холбоев, М., Нарзуллаев, М. (2020). Махсус иқтисодий зоналарни ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари. Тошкент: “Фан ва технология” нашриёти.